

О ИСЦЕЛИТЕЉСКОМ КУЛТУ МОШТИЈУ СРПСКИХ СВЕТИТЕЉА

Проф. др Јован Максимовић¹, др Марко Максимовић²

¹Секција за историју Српског лекарског друштва, Београд
Научно друштво за историју здравствене
културе Војводине, Нови Сад

²Клиника за гинекологију и акушерство Клиничког
центра Војводине

Хришћанска верска (теургијска) медицина, с обзиром на изворе, поступке и њене носиоце, може се поделити у две области, на канонску и апокрифну верску медицину. Канонска медицина је призната и уважавана од стране званичне цркве. У њој, поред молитава за излечење и поштовања светих лекара (Св. Кузман и Дамјан, Св. Пантелејмон и др.), значајно место заузима и веровање у исцелитељску моћ светитељских моштију.^(1,2)

Према сведочанствима записаним у сва четири јеванђеља, чудесну способност исцељивања болесника и подизања у живот клинички мртвих особа поседовао је Исус Христос. Она јесте била једна од особина Његове божанске природе, али Исус никада није чинио чуда да би показао своју божанску моћ, већ је говорио да је за успех сваког излечења неопходна чврста вера, не у Њега као чудотворца, него у Божију моћ која преко Њега делује⁽³⁾. Узвишену способност исцељивања болесника пренео је Исус и на апостоле, а из неких хагиографских списа може се видети да су и други свеци поседовали овакве моћи. Тако се нпр. Св. Николи, поред осталог, приписује повратак у живот утопљеног дечака⁽⁴⁾, као и повратак вида ослепелом краљу Стефану Дечанском⁽⁵⁾.

Чудотворне исцелитељске моћи почеле су се приписивати посмртним остацима мученика још у време најранијег хришћанства, када су их чували и сакривали у катакомбама. Цело тело, један његов део или само честица неког свеца називани су *Реликвијама* (лат. *Reliquiae*) и касније су стављани у често раскошно украшене саркофаге или кутије (реликвијаре), и чувани у црквама и манастирима као највеће светиње. Када би се зидала нека црква, уградили би испод олтара и реликвија, јер је од најранијих хришћанских времена била уведена пракса да се богослужење може обавити само над гробом свеца или дела његовог тела.⁽⁴⁾ Уколико би

нека црква била изграђена без полагања светитељских моштију, уведено је правило да се у таквој цркви служи на антиминос у који је ушивена честица моштију свеца, који стоји на часној трпези испод Јеванђеља и без кога се данас не може обавити ниједна литургија.⁽⁶⁾

Оно што су у Западној цркви реликвије, то су у Источној мошти – светитељска тела, цела и „нетљена“, или њихови остаци, којима се приписује чудотворна снага и моћ, „тела у земаљском али објављеном облику“, према Св. Јовану Дамаскину „одуховљена телесна пребивалишта Божија“. После „објављивања“, тела српских светитеља вађена су из гроба, полагана у кивот и постављана у цркву са десне стране, испред олтарске преграде.^(7,8)

„Објављивање“ светитељских моштију, према описима из њихових житија, обично би уследило после извесног временског периода, од 3 до 7 година, а манифестовало се на различите начине: њиховим појављивањем неке у сну са захтевом да буду извађени из гроба (Св. Василије Острошки), појавом пламена на гробу у виду мноштва запаљених свећа или кандила (Св. кнез Владимир, Св. Деспот Стефан Штиљановић, Св. Деспот Стефан Слепи), док се Св. Архиепископ Арсеније I „објавио“ тако што се његова гробница распукла и чуо се снажан прасак^(8,9). „Објављивање моштију“ био је први наговештај за почетак процеса канонизације и проглашења култа.

Темељна чуда на којима се изграђује светитељски култ су: *целокупност моштију, мироточивост и чудотворна исцељења*⁽¹⁰⁾.

„Мироточењем“ се назива чудо истицања лековитог миомирисног уља („мира“) из светих моштију. Као једно од ретких светачких особина одавале су га мошти Св. Симеона – Стефана Немање и мањег броја других светаца.⁽¹¹⁾

Значајно место у канонској верској медицини свакако припада веровању у *исцелитељску моћ светитељских моштију*. Опседнутост овом појавом била је до те мере раширена, да је чак постојала и организована трговина посмртним остацима светаца, у чему су предњачили Млечани и Турци. Падом Цариграда и оснивањем Латинског царства 1204. год, многе мошти су покрадене и пренете на Запад, да би касније неке биле враћене. Позната је и крађа моштију Св. Николе из Мире и њихов пренос у Бари, где се и данас налазе. Бугари су, прво у Трнову, а касније и у Софији, створили сабиралиште моштију (Св. Јован Рилски, Гаврило Лесновски, краљ Милутин српски и др.), да би својој престоници обезбедили значај и установили религиозни центар⁽⁸⁾. Да су и код нас људи користили овакву могућност великих зарада говори податак да је мошти краља Драгутина, пред крај 18. века, породица Кораћ из Новог Пазара распарчала и продала, тако да је данас остала сачувана само рука светитеља у манастиру Дечанима⁽¹²⁾. Деспот Ђурађ Бранковић је откупио у Рогоји (Ρόγολ), у Епиру, мошти Св. Апостола Луке и пренео их 1453. год.

у Смедерево, и положио их у цркву Успења Пресвете Богородице, верујући да ће светитељеве мошти помоћи Српској деспотовини да се одупре турском завојевачу, а Смедерево се услед тога убрзо прочуло као „место многих излечења и нова лековита бања“. По освајању Смедерева од Турака ове свете мошти чуване су у Цркви Св. Луке у Купинову, да би им се затим изгубио траг. Сада се, као најзначајнија светиња, у манастиру Косијерево (Захумскохерцеговачка епархија) чува стопало овог светитеља, над којим се догађају многобројна чудесна излечења, нарочито од очних болести^(1,13). Колико су у средњовековној Србији биле поштоване мошти светитеља, најбоље може потврдити путовање кнегиње Милице са своја два сина, Стефаном и Вуканом, и монахињом Јефимијом, султану Бајазиту у Цариград да затражи од њега мошти Св. Петке, које су Турци опљачкали из Видина приликом освајања Бугарске. Када их је Бајазит упитао „Зашто не молите друга достојна имања од многе и велике цене, већ само кости сухе и одасвуд непокретне“, оне су му одговориле: „Ако хоћеш све наше молбе и имања да замениш за жељене нам мошти, готове смо ти то уступити“⁽¹⁴⁾.

Веровање у исцелитељску моћ моштију Срба светитеља заузимало је значајно место у српској средњовековној медицини. Премда се у суштини није разликовало од истог у неким другим хришћанским црквама, оно је садржавало извесне елементе који су му давали специфично обележје. Главни елементи тог култа биле су личности српског порекла, али се, супротно веровању других европских народа, није веровало само у исцелитељску моћ њихових моштију, већ и у личност особе чије су оне биле, а поштовању њиховог култа умногоме су доприносили и њихови државнички и војни успеси, као и њихове верске врлине. Стога се веровало и у укупну заштиту читавог српског народа и српске територије од стране тих светаца и њихових моштију. Култови су одржавани уз гроб свеца, његове мошти, храм или икону, битне елементе без којих нема култа^(1,8). За време ратова мошти су, као најдрагоценије светиње, пренесене на безбеднија места, да их не би непријатељ пљачкао и оскрнавио.

Тако су, у време рата године 1281, мошти Св. Петра Коришког делимично пренете у Цариград и разнете на друге стране. Ради сигурнијег географског положаја, мошти краља Стефана Првовенчаног биле су склоњене од Турака у манастир Црну Реку, а 1690. год. су из истог разлога мошти кнеза Лазара, и свих чланова деспотске породице Бранковић и Св. Стефана Штиљановића биле склоњене у Сент Андреју⁽⁸⁾.

Реч култ подразумева изванредно поштовање и јавно обожавање некога или нечега. За изграђивање култа одређеног светитеља главни елементи представљају његове целовите и нетрулежне мошти, у смислу потпуно сачуваног скелета (костију), веома ретко и сачуване мускулатуре, као и предмети који су му припадали за живота. Посебно поштовање одаје се лобањи и рукама, као најважнијим деловима људског тела.

Поред целовитости моштију, као елементи за формирање култа хришћанског светитеља, заједнички већини биографија, још су: чудесно рођење лица с култом, добро владање и светачке склоности, одлазак у пустињу или манастир против воље родитеља, борба са демонима, чудотворност за време живота и појава чуда над моштима. У циљу одржавања и даљег ширења култа неког свеца писана су му житија, службе и похвале, грађене цркве и манастири, сликане фреске и иконе⁽⁸⁾.

Веровање у фармаколошку снагу светитељских моштију главни је разлог посетама болесника овим светињама, њиховим гробовима и кивотима по манастирима и црквама. Терапијски поступак има свој одређени програм и редослед. Он се састоји у читању молитава за оздрављење упућених светитељу, одавању поште његовим моштима, паљењу свећа и кандила, метанисању, целивању икона и кивота, а светитељевих моштију само о празницима, када је кивот отворен и мошти доступне посетиоцима. Посети светитељевим моштима претходи одређена припрема, када се болесници купају и облаче свечано одело. Понекад свечано одело остављају да преноћи код свеца, па га сутрадан обуку, а они преноће у близини цркве или манастира. Такав је случај са посетама болесника моштима Стефана Првовенчаног, Стефана Дечанског, архиепископа Никодима, Саве Трећег, Василија Острошког, Петра Цетињског и др. Често се препоручује да и сами болесници преноће поред гроба или моштију светитеља, што се назива *инкубацијом*. У случајевима где су свечеве мошти у ковчегу који је постављен на четвороножно постоље, болесници се испод њега провлаче, остављају преко ноћи своју одећу или сами преноће испод ковчега^(1,8). Описана терапијска процедура умногоме подсећа на исту која је извођена у Асклепијевим храмовима античке Грчке.

Раније су на светитељске мошти неки болесници стављали *вотивне предмете* (дарове), израђене од воска, глине или сребра, у облику оболелог дела човечијег тела: руке, ноге, очи, ухо, срце и др. Неки вотиве полагали су пре или после излечења у знак захвалности светитељу. Збирка вотивних предмета из различитих цркава и манастира чува се у Музеју СПЦ у Београду, а у Ризници манастира Високи Дечани налази се колекција малих филигранских колевки, дарованих у знак захвалности Св. Стефану Дечанском за помоћ у случајевима брачне неплодности^(1,8).

Од болести за које су болесници тражили помоћ над светитељским моштима најчешће се спомињу: губитак вида, брачна неплодност, нервни и психијатријски поремећаји (Св. Стефан Дечански, Св. Симеон Мироточиви), поремећаји локомоторног апарата (Св. Василије Острошки) и др.

Личности за чије мошти постоје писани извори да су имале или имају исцелитељску моћ били су владари из породице Немањића, српски црквени великодостојници, монаси, испосници, подвижници и пустињаџи. Овом студијом обухватили смо оне српске светитељске култове, за које постоје податци о исцелитељској моћи њихових моштију у делима старе српске књижевности и канонским текстовима њихових житија и

служби од: Св. Саве, Стефана Првовенчаног, Доментијана, Теодосија, Данила Другог и његових настављача, Константина Филозофа, Григорија Цамблака, владике Николаја Велимировића и Јустина Поповића.

I Монашки култови

Прва појава монаштва у јужнословенским крајевима Балканског полуострва везана је за подручје око Охридског језера, када је група ученика Ђирила и Методија, звана „Петочисленици“, започела у 10. веку своје просветитељско деловање. Међу њима су нарочити углед уживали Климент и Наум. Касније се жариште монашког живота преселило нешто северније, око планина Риле, Осогова и Козјака. Носиоци монашког живота у том крају, од 10. до 13. века били су јужнословенски *анахорети* (*пустињаџи*). Јован Рилски, Прохор Пчињски, Гаврило Лесновски, Јоаким Осоговски, Иларион Мегленски и Петар Коришки, а у пећинама око Дечана, Пећи и Црне Реке: пустињаџ Нестор, патријарх Јефрем, Јоаникије Девички и др. Обзиром да их дели време и територија, тешко је тачно одредити њихову националну припадност.

У манастире на полуострву Синај одлазили су Срби још од 1360. год. и отуда се враћали као „Синаити“, те се настањивали у манастирима Раваници, Сисојевцу, Горњаку, Туманима и Рукумији. Држали су се строгих правила која су прописивала ћутање („безмлвије“) и умне молитве („созерцаније“).

У већини житија монаха из редова „анахорета“ и „синаита“ постоје сведочанства о исцељењима за живота и исцелитељској моћи њихових моштију.

У монашке култове би се, на одређени начин, они потекли од чланова династије Немањић, јер се већина њих замонашила у последњим годинама живота или непосредно пред смрт⁽⁸⁾.

1. Св. Климент, архиепископ Охридски, ученик је Св. Ђирила и Методија. После њихове смрти дошао је у Охрид, где је, уз помоћ Св. Наума, развио велику духовну и просветитељску делатност. Окупио је много ученика који су преписивали књиге словенским писмом. Чинио је чудеса за време живота, а његове мошти исказују целебну моћ у Охридском храму који носи његово име. Упокојио се у Охриду 916. године⁽¹⁵⁾.

2. Св. Наум, чудотворац Охридски, такође ученик Св. Ђирила и Методија. Из Моравске путовао је у Рим, а после се, заједно са Св. Климентом, настанио на обалама Охридског језера, где је саградио храм који носи његово име. Превео је Свето Писмо и друге свете књиге са грчког на словенски језик. Упокојио се у првој половини 10. века. Чинио је чудеса још за живота, а његове чудотворне мошти дају исцељење од тешких болести, особито од „лудила“⁽¹⁵⁾.

3. Преподобни Петар Коришки, родом из села Уњемир код Пећи. После смрти родитеља почео је проводити пустињаџки живот, прво са

сестром, а затим сам. Замонашио се у манастиру Св. Петра и Павла. Подвизавао се у једној пећини у планини Кориши близу Призрена, хранећи се жиром и корењем. У његовом житију и служби, које је написао хиландарски монах Теодосије, описане су његове велике борбе са демонима. Своје подвиге је наставио на месту данашњег манастира Црна Река а око њега се окупила група монаха које је подучавао. Када се 1270. године упокојио у својој пећини у Кориши, где је и сахрањен, видела се светлост од мноштва свећа и чуло анђеоско појање. После „много времена“ нађене су му мошти које су исцељивале, па су на његов гроб долазили многи Срби и Шиптари. Пећина му је претворена у манастир, али му је убрзо глава пренешена у Цариград, а рука и стопала на другу страну. Остатак моштију, које је цар Душан пронашао за време једног лова, монаси су, плашећи се од турског зулума, пренели у пећинску цркву манастира Црна Река, где се и данас у ковчегу налазе. Црква га слави 5 (18) јуна^(8,15,16,17).

4. Преподобни Прохор Пчињски, родом је из Овчег Поља, а живео је у 11. веку. Подвизавао се прво код Старог Нагоричана, а затим у Козјак планини. У рукописној служби „Пчињског поменика“ из XV века и у рукописном житију стоји да је „изобличио лукаве бесове и имао општи дар излечења“. У житију је описана легенда према којој је Прохор Пчињски, када је у планини наишао на будућег византијског цара Диогена, који беше у лову, прорече овоме да ће постати цар, опоменувши га да се тада и њега сети. После 30 година пустињачког подвизавања Прохор је умро, а Диоген је заиста постао цар Роман IV Диоген (1067–1071). После једног виђења у сну, са патријархом дошао је да обиђе пустињака, па кад га није нашао подигао је код Старог Нагоричана храм посвећен Св. Георгију (Нагорички манастир). Тражећи га даље, пронађоше његове мошти у Козјак планини и на том месту цар је подигао црквицу Св. Луке, а десно од реке Пчиње манастир посвећен Прохору Пчињском, у који је унео његове мошти и положио их са десне стране олтара. „Из моштију и из зида одмах је“ ,завршава житије, „потекло свето миро којим су се болесни исцељивали“. Манастир Прохора Пчињског подигнут је у другој половини 11. века. Краљ Милутин га је обновио, а данашња црква новијег је датума. Прохорове мошти налазе се у његовој гробници. Види се део његове десне руке, прекривен металом, а лева рука и глава однети су у XI веку у Цариград. Црква га слави 15 (28) јануара^(8,15,18).

5. Преподобни Роман Синаит, живео је у 14. веку. Мошти су му у каменој гробници манастира Св. Романа код Ђуниса, који је подигао кнез Лазар. У одељењу где је Романова гробница умоболни болесници преспавају или преседе ноћ (инкубација). Прославља се 16 (29) августа^(8,18).

6. Преподобни Јоаникије Девички, родио се у Зети, у раној младости напустио кућу и настанио се у близини реке Ибра, у месту Црна Река. Подвизавао се у малој пећини Петра Коришког, коју је претворио у манастирску цркву. Касније се подвизавао у једној пећини у Девичкој пустињи, у ћутању, молитви и самоћи. Тамо се и упокојио у дубокој старости 2.

децембра 1430. године. Деспот Ђурађ Бранковић је на том месту сазидао манастир Девич, у коме и данас почивају мошти преподобнога Јоаникија, а Срби и Шиптари доводе своје болеснике, молећи се преподобноме за њихово излечење. У Београдском србљаку је записано да је Ђурађ Бранковић сазидао манастир Девич у знак захвалности преподобноме Јоаникију за излечење болесне ћерке. Провео је живот у ћутању, „носио кожно одело и живео као птица, није се бринуо за храну и пребивалиште и многе је дане провео у шупљем дрвету, борећи се са демонима, које је удавио потоцима својих суза“^(8,18).

7. Преподобни Рафаило Банатски, живео је у 16. и 17. веку. Као хиландарски монах био је упућен на манастирско имање (метох) у Зрењанин, где је живео у колибици од трске. Над његовим гробом касније је подигнута шестоугаона капелица, која се данас налази уз Ваведењску цркву. На Рафаилов гроб посетиоци су остављали вотивне дарове, а у порти Ваведењске цркве налази се брест стар 400 година, из чије шупљине на стаблу болесници ваде сок којим премазују болесне делове тела, нарочито очи, ради лечења. Многи болесници преноће у Рафаиловој капели и тамо траже да им се чита „Рафаилова молитва“. Црква га слави 16 (29) августа^(8,18).

II Култови српским средњовековним владарима

Уобичајена појава у неким средњовековним европским феудалним државама је била усвајање патрона града или државе. Срби су за своје заштитнике узели Св. Симеона Немању и Св. Саву, али су у томе отишли корак даље од осталих народа, па су свим члановима династије Немањић, изузев цара Душана, доделили култове. Премда је својим војним и дипломатским способностима учинио Србију највећом силом на Балкану и био крунисан за цара Србљем и Грком, Душан није добио култ, јер му се приписује учествовање у убиству оца.

Доласком Турака у наше земље није се престало са додељивањем светитељских култова владарским породицама, јер је углед династије растао са култом неког њиховог претка. Стога су се Немањићи, Лазаревићи, Бранковићи и Петровићи-Његоши трудили око установљавања култова својим претцима⁽⁸⁾.

1. Св. Јован Владимир, дукљански кнез, почео је да влада 998, а био је погубљен 1016 године. Барски родослов назива га краљем, а према служби у Србљаку зове се „Великомученик Јован Владимир, чудотворац“. Родом је из једног од Дабарских села, недалеко Елбасана. У држави се борио против јеретика и богумила, а ратовао је са царевима Самуилом и Василијем. Као свога заробљеника, Самуило га је заволео, ослободио и дао му кћерку Косару за жену. После Самуилове смрти, син му Владислав погуби кнеза Владимира. Мошти овога светог краља мученика почивају

„нетљене“ у његовом манастиру код Елбасана и над њима се дешавају многа излечења. Црква га слави 22. маја (4. јуна)^(8,15).

2. Св. Симеон Мироточиви – Стефан Немања, родоначелник династије Немањића. Рођен је у Зети, у месту Рибници. Крштен је, прво у римокатоличкој вери, а када се вратио у Рашку поново је крштен у православној цркви Св. Петра. Као победник у сукобу са браћом и византијским царем Манојлом Комненом, у бици код Пантина, учврстио се на престолу великог жупана и проширио границе српске државе. Угушио је богумилску јерес и почео да зида своју задужбину, манастир Студеницу. У то време најмлађи Немањин син Растко је отишао у Свету Гору, где се замонашио, а на његов позив убрзо је то учинио и Стефан Немања, пошто је претходно 1196. год. предао престо сину Стефану. У монаштву је добио име Симеон, а жена му Ана, која се замонашила истовремено, Анастасија. Као монах прво је боравио у Студеници, а затим у манастиру Ватопеду у Светој Гори. Заједно са сином Савом изградио је манастир Хиландар, где је и умро 1200. године⁽¹⁹⁾.

Написана су три његова житија: од Св. Саве (1208), Стефана Првовенчаног (1216) и хиландарског монаха Доментијана (1263/4). Св. Сава је у житију описао Немањин живот само од монашења до смрти и 8 година после смрти, када је, због преноса моштију у Србију, био отворен његов гроб у Хиландару и пронађено „његово часно тело, цело и неповређено“. У служби, коју је такође написао Св. Сава, на више места се спомињу његове чудотворне и мироточиве мошти. Стефан Првовенчани и Доментијан описали су читав Немањин живот, као и точење мира из његових моштију, што је и најпознатије његово чудо. „Дотицајем гроба и помазањем мира постадоше сви здрави, од какве год болести боловаше“. Тим речима описао је Доментијан фармаколошку снагу моштију и мира које је из њих истицало. У Хиландару је израсла и једна стара винова лоза из гроба Св. Симеона. Она и данас даје лепо грожђе које се сматра чудотворним и лековитим у случајевима брачне неплодности. Св. Симеона Мироточивог црква прославља 13 (26) фебруара. Гробница у виду масивног мермерног саркофага налази му се са десне стране улаза у наос манастира Студенице^(8,20,21,22).

3. Св. Стефан, краљ српски, Првовенчани, син Стефана Немање, постао је после очеве смрти велики жупан српски. Ратовао је против Бугарске, Византије и Угарске са промењивим успехом. Ожалошћен због сукоба са братом Вуканом око престола затражио је од брата Саве да очеве мошти из Хиландара пренесе у Србију, што је Сава и учинио. Године 1221. Св. Сава га је крунисао за краља Србије.

Биографију и службу Стефану Првовенчаном написао је патријарх Пајсије тек 1629. године, али извесна сведочанства о његовом животу постоје у житијима Св. Саве од Доментијана и Теодосија. У оба житија описано је како је Св. Сава накратко, молитвама оживео умрлог Стефана, да би га замонашио и дао му монашко име Симон. После смрти Стефан је свечано сахрањен у Студеници, преко пута гробнице свога оца, а

према Доментијану тело му је после неког времена извађено, нађено цело и пренешено у манастир Жичу, његову задужбину. У житију Римничког србљака говори се о томе како је Стефан из Жиче пренешен у Сопоћане, где је чинио многа „чуда“, из Сопоћана у Црну Реку, па поново у Студеницу, где се и данас налазе његове мошти у раскошном сребрном саркофагу, који је дар супруге кнеза Александра Карађорђевића (8,18,23). „Многа су и неизбројива чудеса која су се дешавала, а и данас се дешавају над моштина овог преподобног краља и монаха, јер он целебно помаже свима који са вером приступају његовом светом и нетљеном телу“, записано је у житију о овом светитељу др Јустина Поповића. Црква овог светитеља слави 24. септембра (7. октобра)⁽²⁴⁾.

Св. Владислав – краљ српски (мошти му се налазе у његовој задужбини, манастиру Милешеви), **преподобни Симеон – Урош I – краљ српски, преподобна Јелисавета – краљица Јелена Анжујска** (жена краља Уроша I) и **преподобни Теоктист – Драгутин – краљ српски**, канонизовани су и уврштени у листу српских светитеља, али се у њиховим житијима не налази на спомен о исцељењима над њиховим моштима, па овом студијом нису обухваћени.

4. Св. Милутин, краљ српски. Млађи син краља Уроша I и краљице Јелене, брат Драгутинов. На сабору у Дежеву 1282. године примио је власт од старијег брата, који се покајао због свргавања оца Уроша I са власти. Услов договора је био да после Милутинове смрти власт преузме Драгутинов син Владислав. Милутин је успешно ратовао против Грка, са којима је касније живео у миру због женидбе са Симонидом, малолетном ћерком византијског цара Андроника II Палеолога. Успешно је ратовао и против Бугара, татарског кана Ногаја и против Угарске. У време Милутинове владавине српска држава је територијално и економски значајно ојачала. Посредовањем архиепископа Данила Другог дошло је до измирења завађене браће Милутина и Драгутина, и Милутина са сином Стефаном, који је, ослепљен по налогу оца, провео 5 година у Цариграду. Краљ Милутин је умро изненада 29.октобра 1321. године и сахрањен је у својој задужбини манастиру Бањској.

Разлози за установљење култа Св. краља Милутина били су: подизање цркава (42 цркве: манастири Грачаница, Богородица Љевишка и Бањска, данашња Саборна црква у Хиландару и др.) и болнице у Протроповом манастиру у Цариграду, повезаност са вишим свештенством и борба против уније, а свакако и податак о његовим моштима, за које се у сва три Србљака наводи да су целе, благоухане и да све исцељују. Мошти су му почивале у манастиру Бањској, његовој задужбини, до доласка Турака 1389. године, а тада су пренешене у Трепчу, јер су Турци запалили манастир. Касније су, такође због турског зулума, пренешене у Софију (Бугарска), где се и данас налазе у Цркви Светога Краља^(8,18,24,25).

5. Св. Стефан Дечански, краљ српски. Син краља Милутина. Владао је као српски краљ од 1321. до 1331. године, а свој живот је завршио као

мученик. Како је под утицајем своје жене Симониде краљ Милутин чинио Византији велике уступке, незадовољна српска властела се побунила подстићићи му сина Стефана да дигне устанак против краља. Необавештен, краљ је дао да се Стефан ослепи и послао га у Цариград, где је у Пантократоровом манастиру провео 5 година. Када му је Св. Никола вратио вид, Стефан је дошао у земљу и, након Милутинове смрти и борбе око престола са братом Константином, ступио на српски престо. Убрзо је зарадио против Бугара и у бици на Велбужду 1330. год. извојевао велику победу, заједно са сином Душаном. После тога је завршио изградњу своје задужбине, манастира Дечана. Подстакнут незадовољном властелом што се војна надмоћ у рату није искористила за даља освајања, престолонаследник Душан се дигао на оца, заробио га и заточио у граду Звечану, где је 13. новембра 1331. године био задављен.

Стефан Дечански има два житија. Прво у Даниловом зборнику, где се наводи да је Дечански завршио живот природном смрћу, а друго које је написао дечански игуман Григорије Цамблак, у коме је описана мученичка смрт светог краља. На крају житија Цамблак описује светитељско чудесно јављање манастирском епископу после 7 година, од кога је затражио да му тело буде извађено из земље и у ковчегу изложено, што је и учињено, и одмах се над његовим целокупним моштима десило излечење човека који је био слеп. Касније су, износи Цамблак, „многи хроми, ослабљени, неми и глухи, дотакавши се са вером његових моштију“ одлазили исцељени^(5,25). Светитељским моштима вековима одлазе брачни парови без деце и умоболни тражећи помоћ, а у близини манастира постоји извор воде, где многи, умивајући се, лече своје очи и друге болести. Црква овог светитеља слави 11. (24) новембра⁽⁶⁾.

6. Св. цар Урош, син цара Душана. Царевао је у тешка времена распада српског царства. Кротак, побожан и благ, није хтео силом потчињавати необуздане великаше. Природа цареве смрти није до краја разјашњена. Да ли је изненада умро прородном смрћу, или је био убијен по налогу Вукашина Мрњавчевића, о чему сведоче неки записи, пре свих житије које је написао пећки патријарх Пајсије 1642. године, када је боравио у Срему. У том житију је записано како је Св. цар Урош сахрањен у цркви Успења Богородице у Неродимљу, да се 1583. године, а 212 година после његовог престављења, „објавио“ се једном пастиру, после чега су светитељеве мошти извађене из земље, а народ је почео долазити моштима на исцељење. Патријарх Пајсије му је саставио и службу, у којој се спомињу његове мошти које исцељују. Тиме је цар Урош био канонизован и уврштен у ред светитеља СПЦ. Поштовање му се одаје 2. (15) децембра.

Године 1705. је монах Христофор понео мошти цара Уроша из Неродимља у стари манастир Јазак у Фрушкој Гори, да би изградњом новог манастира биле премештене у тај манастир. Године 1942. биле су мошти пренете у Београд, а 2001. поново су враћене у манастир Јазак, где се и данас налазе. О њиховој исцелитељској снази сведоче и вотивни предмети

који се чувају у манастирској ризници, али који су после Другог светског рата нестали^(8,15,18,26).

7. Св. Лазар, кнез српски. После смрти цара Уроша, кнез Лазар Хребељановић се истако испред осталих српских великаша. Борио се против турске силе у неколико махова. Најзад се 15. јуна 1389. године ставио на чело српске војске и сукобио са султаном Муратом на Косову Пољу и био посечен.

Из Повесног слова о кнезу Лазару сазнајемо да је Лазарево тело после погибије на Косову било сахрањено у цркви Св. Вазнесења у Приштини, а после годину дана Лазареви синови Стефан и Вук „заједно са клиром и народом отворише мошти светог Великомученика и нађоше тело његово нетљено и читаво, које испушташе многи и благоухани мирис (као што сведочи Пећки летопис из тог доба), пренесоше у његову задужбину Раваницу код Ђуприје (1391. године) и положише у цркву Св.Вазнесења Спасовог. Ту оно почиваше и чудотворства чињаше све до године 1690“, записано је у Лазаревом житију од Јустина Поповића. Тада су, у време Велике сеобе Срба под патријархом Арсенијем Чарнојевићем III, калуђери манастира Раванице пренели Лазареве мошти у Сент Андреју. После 7 година, 1697. године, сместили су их у тада опустели манастир Врдник у Фрушкој Гори. Обновили су манастир и назвали га Новом Раваницом. Кад је започео Аустро-турски рат 1716. године, мошти кнеза Лазара пренете су у Футог, а за време револуционарне 1848. године у манастир Фенек и сеоску цркву у Кленку, потом су враћене у Врдник. Године 1942. мошти су однешене у Саборну цркву у Београду и коначно 1989, поводом 600-годишњице Косовског боја, враћене су у Лазареву задужбину, манастир Раваницу у Ресави. У сремској Раваници, где су мошти Св. кнеза Лазара чуване читавих 250 година, још увек се налази раскошни кивот у којем су почивале, са неколико честица светих моштију, а у манастиру и околини и данас се негује и поштује култ овог светитеља. Његов мученички завршен живот и целовите мошти били су главни разлози за установљење култа овом светитељу. Црква га слави 15. (28) јуна, на Видовдан^(8,15,26).

8. Св. деспот Стефан Високи (Лазаревић). Старији син кнеза Лазара Хребељановића. После очеве погибије у Косовском боју 1389. године, као малолетан, владао је уз помоћ своје мајке кнегиње Милице све до свог пунолетства 1393. године. Као отомански вазал предводио је српске помоћне одреде у биткама на Ровинама, код Никопоља и Ангоре. После битке код Ангоре, у којој је његова борбеност задивила и татарског владара Тамерлана, од византијског цара Јована VII Палеолога добио титулу деспота. Као вешт државник, ступио је у вазалне односе и са Угарским краљем Сигисмундом, од кога је добио Мачву, Београд и Голубац. Искористио је борбу око престола у Отоманској империји да још више учврсти своју власт и осамостали државу, што је резултирало периодом мира. Као победник изашао је и у сукобу међу српском властелом, Лазаревићима и Бранковићима. Измирио се са сестрићем Ђурђем Бранковићем, којег је на Сабору

у Сребреници 1426. године именовано својим наследником, пошто он није имао деце. У периоду мира посветио се унутрашњем уређивању своје земље. Претворио је Београд у модерно утврђену европску престоницу, изградио је цркве, управне зграде и болницу (странопријемницу). Године 1418. подигао је своју задужбину, манастир Ресаву (Манасију). Умро је 19. јула 1427. године у лову, од срчаног удара. Стефанов биограф Константин Филозоф описао је деспотову смрт као драматичан догађај, судбоносан по читав српски народ. Тада је, записано је у житију, „у Београд ударио такав гром какав нико никада није чуо. Настала је тама у целом крају, а из цркве су се подигле иконе у ваздух. У жалости сви су плакали тридесет дана, чак и у Светој Гори и Цариграду. Његово тело сахрањено је у Манасији“. Јустин Поповић у својој житију деспота Стефана износи податак да је гробница Стефанова данас празна, пошто је манастир Манасија био пљачкан и паљен, али да побожан народ и даље долази на његов свети гроб и полаже своје болеснике зарад оздрављења. Премда је деспот Стефан имао свој народни култ још од 16. века, његов званични црквени култ установио је 19. јула 1927. године, на дан 500-годишњице деспотове смрти, патријарх Димитрије, који му је написао и службу. Овог светитеља црква прославља 19. јула (1. августа), на дан његове смрти^(8,24,27).

Данас постоји спорење научника око тога где се налазе мошти Стефана Лазаревића, у манастиру Копорину или у Манасији. Антрополог и палеопатолог Србољуб Живановић сматра да су кости откривене почетком 80-тих година 20. века у Копорину Стефанове, на основу њихових оштећења, која одговарају повредама за које се зна да их је деспот Стефан задобио. Са друге стране, током радова на реконструкцији манастирске цркве у Манасији, почетком 21. века, откривени су земни остаци за које су археолози сматрали да припадају деспоту Стефану. ДНК анализом тих остатака потврђено је да се заиста ради о сину кнеза Лазара, али је проф. Живановић мишљења да су то кости Лазаревог млађег сина Вука, док археолог Брамболић тај налаз сматра потврдом да су то посмртни остаци Стефанови. ДНК анализа костију пронађених у Копорину није извршена, јер владика Браничевски није дао дозволу за тај поступак⁽²⁸⁾. Гроб у Копорину је одувек привлачио пажњу народа, који је веровао да је у њему сахрањен неки светитељ, јер су људи из околине манастира тражили да им монаси читају молитве ради излечења од болести баш над тим гробом. Премда деспот Стефан није имао пород, манастир Копорин највише посећују брачни парови без деце⁽²⁹⁾.

9. Преподобна Евгенија-Ефросинија, Милица, кнегиња српска.

У житију кнегиње Милице од Јустина Поповића записано је да је била кћерка војводе топличког и полимског Вратка, познатог у српском народу као Југ Богдан, а да се удала за тадашњег Душановог војводу, Лазара Хребељановића, који је касније постао кнез и владалац српски. После Косовске битке пренела је мошти кнеза Лазара из Приштине у манастир Раваницу, Лазареву задужбину. Руководила је државничким пословима

до пунолетства свога старијег сина Стефана. Када је Стефан преузео власт замонашила се и добила име Евгенија. Боравила је у манастиру Љубостиња, који је сама изградила. Заједно са својом рођаком Јефимијом, од султана Бајазита добила је мошти Св. Петке и пренела их из Видина у Србију. Предсмрт је, на своју молбу, замонашена у „велики анђеоски образ“ („велику схиму“), под именом Ефросинија. Умрла је 11. новембра 1405. године и сахрањена у манастиру Љубостињи, где „многобројним чудесима над болесницима који долазе на њен мироточиви гроб би од Бога прослављена“. Црква је слави 19. јула (1. августа), кад и сина јој Св. деспота Стефана Високог⁽²⁴⁾.

10. Света породица сремских деспота Бранковића. Оно што је за Србију средњег века представљала лоза Немањића, то је за Срем у време турске опасности постала деспотска породица последњих Бранковића. Као некада Немањићи, Бранковићи су били заштитници свог народа у туђини, првенствено пред турском опасношћу. Као раније Немањићи, они су били добротинитељи светогорских манастира, а у исто време заштитници српске православне цркве у Угарској, па се за њихова имена везује изградња многих манастира и цркава у Војводини. На сремском тлу су Бранковићи, као некада Немањићи, били проглашавани за светитеље и добијали своја житија и службе. Тако су мошти слепог деспота Стефана Бранковића биле пренешене из Фурланије у Срем, посвећене и стављене у цркву Св. Луке у Купинову. Касније је за светитеља био проглашен и син деспота Стефана, деспот Јован Бранковић, а други његов син, деспот Ђорђе се, по угледу на Св. Саву, закалуђерио и добио име Максим. После његове и мајчине смрти и њихове мошти су биле придружене очевим и братовљевим, па су и они били канонизовани и проглашени за свеце.

Деспот Стефан Слепи, ослепљени син деспота Ђурђа Бранковића, кратко је време био владар у Србији (1458/59. год.). У избеглиштву је боравио у Албанији код кнеза Ђорђа Аријанита, чију је кћерку Ангелину оженио и са њом изродио троје деце, синове Ђорђа и Јована и кћерку Мару. Кад им је поново запретила турска опасност, Стефан се са породицом склонио у Фурланију, област на северу Италије, где је 1476. умро. У Фурланском Београду „објавио се“ преко светлости на свом гробу, па када је отворена гробница, нађено је цело, нераспадно тело. Када је угарски краљ Матија Корвин Стефановом сину Ђорђу доделио титулу сремског деспота, Стефанова удовица Ангелина је са својом децом и „нетрулежним“ моштима свога мужа дошла у Срем. Према легенди, стигли су у Купиново лађом, од које је касније мајка Ангелина дала саградити дрвену црквицу манастира Обеда. Мошти свога мужа Стефана положила је у цркву Св. Луке, где су се „слепи и бесни лечили“. Као деспотски посед Бранковићи су од краља Матије добили градове Купиник, Сланкамен и Беркасово. После 10 година свога деспотовања, које је провео у ратовима, Ђорђе је напустио деспотску титулу и предао је

своме млађем брату Јовану, а он се замонашио и добио име Максим. Деспот Јован се истакао у борбама против Турака, али је већ 1502. године изненада умро, па су мајка Ангелина и монах Максим напустили добра која су уживали и прешли у Влашку код пријатеља војводе Јована Радула, где је Максим био унапређен у чин митрополита влашкозапланинског. Неколико година затим, поново су се вратили у Срем и владика Максим је тада био постављен за митрополита београдског и сремског. На обронцима Фрушке Горе подигао је манастир Крушедол, у који је пренео и своју епископску столицу, те основао Сремску архиепископију. Поред Крушедола, подигао је још и манастире Старо Хопово и Привина Глава. Умро је 1516. године и сахрањен је у својој задужбини, манастиру Крушедолу. После многих знакова и јављања у сну, седам година иза смрти (1522/3), отворена му је гробница и нађено његово „целовито и мирисно тело“. Ангелина Бранковић је надживела своју децу. Замонашила се у женском манастиру Срећење код Крушедола, који је сама изградила. Умрла је 30. јула (12. августа) 1520. године и сахрањена у свом манастиру. Неколико година касније њене мошти су пренете у манастир Крушедол и положене у ковчег са моштима сина јој Јована. Тако је манастир Крушедол постао нека врста маузолеја породице Бранковић и главно место поштовања њиховог култа. Срдишње место у манастиру заузимају мошти ових светаца све до 1716. године, када су Турци, повлачећи се после изгубљене битке на Везирцу код Петроварадина, заједно са манастиром спалили и светитељске мошти, а сачувано је само неколико фрагмената, који се као реликвије и данас налазе у манастирској капели.

Главни елемент за поштовање култа свете породице Бранковић представљале су њихове „нетрулежне“ мошти над којима су се, према легенди, дешавала различита посмртна чуда. Подаци о тим чудесима записани су у теолошким, претежно рукописним књигама, као што је Крушедолски рукопис из 17. века, а нешто касније Београдски, Московски и Римнички србљак. Служба Св. деспоту Стефану Слепом штампана је у сва три србљака под 9. (22) октобром. У служби му се обраћа као мученику који враћа вид слепима, а опширније је описан случај излечења детета у тренутку кад се мајка са болесним дететом на рукама дотакла светитељевих моштију. У службама Св. архиепископу Максиму Бранковићу и Св. мајци Ангелини на више места се истиче моћ њихових моштију да „исцељују и освештавају душе и телеса наша“ и да „моштима својим духове зле одгоне и здравље болнима Богом дају“. Поред сличних посмртних чуда, у служби Св. деспоту Јовану Бранковићу описан је случај излечења неког Агаранина (Турчина), нехришћанина који је са вером приступио деспотовим моштима. Најзад, у Заједничкој служби светим деспотима Бранковићима, поред низа сведочанстава о исцелитељским успесима њихових моштију, наведене су чак и врсте обољења које светитељске мошти најуспешније лече. То су: губави, слепи, глуви, оболели од

зубних и кожних болести, главобоље, грудобоље, „огњице“ и тресавице, болести грла и главе, „надимање трбуха“, отоци ногу и др.

Постоје и заветни дарови за њима приписано излечење, који се чувају у Музеју СПЦ у Београду^(8,26,30,31).

11. Св. деспот Стефан Штиљановић. О животу и историјској улози деспота Стефана Штиљановића историјске чињенице и народне легенде умногоме се разликују.

Према историјским подацима Стефан Штиљановић се из Паштровића на Црногорском приморју у Срем доселио 1498. године и ступио у службу властелина Владислава Мореја, каснијег присталице краља Фердинанда, па је и сам пристао уз Фердинанда у борби претендената око угарског престола. Умро је у Шиклошу у Јужној Угарској, где је сахрањен на брду Ђунтир, недалеко од града. Недуго после смрти, његове мошти су из Шиклоша биле пренешене у Срем.

Народно предање, из којег је настао његов светачки и исцелитељски култ, као и његово канонско житије, које је написао пећки патријарх Пајсије, говори да је после смрти сремског деспота Јована Бранковића, његова удовица, не могавши сама одолети турским навалама, позвала из Паштровића кнеза Стефана Штиљановића, свог даљњег рођака, да је заштити. Он је дошао у Срем и настанио се у месту Моровић, одакле је сузбијао Турке. На позив угарског краља Ладислава, због све јачег турског зулума, деспот Стефан је са својим народом, прешао преко Дунава у град Шиклош у Барањи, а када је завладала велика глад у јужним крајевима Угарске, деспот Стефан је, каже легенда, отворио своје житнице и тако прехранио народ. Умро је 1540. године и уз све почести сахрањен на брду Ђунтир у близини Шиклоша. Супруга Јелена се повукла у немачке земље. Легенда даље говори да су Турци, неколико година после његове смрти, на месту где је Стефан био сахрањен, угледали чудесну светлост, па су, мислећи да је на том месту сакривено неко благо, копајући наишли на ковчег са моштима деспота Стефана, које су биле сасвим целе, нераспаднуте и из којих се ширио пријатан „благоухани“ мирис. Вест о томе се убрзо пронела на све стране, па су монаси Реметског манастира, касније названог Шишатовац, од Амир-бега откупили Стефаново тело и пренели га у манастир. Убрзо је у манастир стигла из Немачке и Стефанова жена Јелена, поклонила се моштима свога мужа и замонашила се, те је добила име Јелисавета. Касније су мошти Св. деспота Стефана Штиљановића у раскошном кивоту смештене испред манастирског олтара, а многобројни верници су долазили да им се поклоне и болесници да затраже излечење.

Међутим, чак и у неким црквеним написима о њему, убрзо после преношења његових моштију у манастир Шишатовац, дошло је од стране неких особа до оспоравања, не само светитељства његових моштију, већ и светости његовог живота. Легенда даље каже, а у житију се наводи, да је због тога узета десна рука светитељева и однешена цариградском

патријарху на потврду, па када је овај целивао светитељеву руку и на тај начин признао Стефанов култ, рука је била враћена у манастир Шишатовац.

Главни елемент за култ Св. деспота Стефана Штиљановића представљале су његове „нетрулежне и чудотворне“ мошти. Из те чињенице проистекли су сви остали елементи који творе култ свеца: Похвално и Повесно слово из 1631. године, Служба из 1675. и Житије Св. деспота Стефана Штиљановића, које је 1631. године написао пећки патријарх Пајсије. У Служби је нарочито истакнута исцелитељска моћ светитељевих моштију, па се између осталог, каже: „Стефане праведни, што их по скончању твоме Господ као човекољубац показа исцељењем болесника додиром моштију твојих... Кад отворен би ковчег исцелитељног ти тела, болешћу обузете људе чудесно излечио јеси... Радуј се јер бесе од људи одагнао јеси, радуј се, јер исцељења многа подао јеси“.

У време аустро-турских ратова, године 1678. светитељеве мошти биле су пренешене у Будим, да би 1760. у раскошном саркофагу биле враћене у Шишатовац, заједно са моштима монахиње Јелисавете, бивше Стефанове жене. Њихове мошти су 1942. године, у време Другог светског рата, пренете у Саборну цркву у Београду, где се и данас налазе. Св. деспот Стефана Штиљановића СПЦ слави 4 (17) октобра (26,32).

12. Св. Петар, митрополит цетињски. Митрополит и владар у Црној Гори (од 1782. до 1830.). Службу и житије написао му је Михаило, према подацима које је добио од цетињског митрополита Митрофана Бана. Служба и житије штампани су као једна књига у Москви 1895. године. Из житија се сазнаје да је Петар рођен 1. априла 1794. у селу Његушима, поред Цетиња. Замонашио се у својој 12-ој години. По смрти митрополита Саве 1782, архимандрит Петар постао је митрополит и господар Црне Горе. Сав свој живот, витешки и духовни, посветио је своме народу. У земљи је радио свом снагом на измирењу завађених племена, а споља на одбрани земље и народа од грабљивих нападача. Прославио се нарочито победом над Наполеоновом војском у Боки и Далмацији. Сам је ишао у борбене редове. Према себи је био суров, а према другима праведан и благ. Иако владар, али и монах, живео је у једној тескобној келији. Успео је да искорени крвну освету. Умро је 18 (31) октобра 1830. године. Тело му је почивало у земљи 4 године, а према житију, јављао се многим у сну и тражио да му тело изваде из гроба. То је учинио Петар II и нашао његово тело целовито, нераспадуто. Ставио је мошти у ковчег и положио у Цетињски манастир, где се и данас налазе. У Служби Св. Петру Цетињском нарочито се величају његове мошти, које „исцељују и одгоне бесове“^(8,15).

III Култови српским црквеним поглаварима

Уврежено средњевековно мишљење да српску државу чувају свете мошти, није се односило само на владаре, већ и на црквене великодостојнике, ређе на свештена лица нижег ранга.

1. Св. Сава, први архиепископ српски. Растко, син Стефана Немање, великог жупана српског, рођен је у Расу 1169. године. Још као младић жудео је за монашким животом, због чега је одбегао у Свету Гору, где се замонашио, добио име Сава и са ретком ревношћу прошао цео подвижнички устав. У манастиру Ватопеду му се после неколико година придружио отац. Заједнички су откупили рушевине старог манастира Хиландара и на њима изградили нови српски манастир истог имена, а Св. Сава је подигао и многе друге манастире, цркве и школе по целој српској земљи. Путовао је у два маха у Свету земљу. Мирио је своју браћу завађену око престола, а мирио је и Србе са њиховим суседима, због чега је био поштован и вољен од свих балканских народа. У Никеји је 1219. године од византијског цара и васељенског патријарха издејствовао независност српској цркви, а он сам је постао њен први архиепископ. На повратку са другог путовања у Свету земљу упокојио се у Трнову 1236. године, у време владавине бугарског цара Јована II Асена. Тело му је тадашњи српски краљ Владислав пренео из Трнова у манастир Милешева, одакле га је Синан-паша узео и спалио на Врачару у Београду 27. априла (10. маја) 1595. године. Последњих година 20. века откривено је да је сачувана лева рука светитељева, која се налазила у манастиру Свете Тројице код Пљеваља, а сада се чува у манастиру Милешева.^(15,18)

Постоје две службе Св. Сави: Успенију и Преносу моштију. У Служби преноса моштију нарочитио се истиче целовитост светитељевих моштију. Теодосијева Служба Св. Сави налази се у сва три Србљака. Св. Сава има и два житија: Доментијаново из 1242/3. и Теодосијево из 1290. године. Садржина оба житија је слична. У њима је посебна пажња поклоњена чудима која је Св. Сава чинио за живота⁽⁸⁾, као што су: исцељење ослабљеног у Жичи, подстицај точењу мира из моштију Св. Симеона у Хиландару и Студеници, прво исцељење брата Стефана Првовенчаног и други пут његово краткотрајно враћање у живот из обамрлости, да би га пред смрт лично могао замонашити, што је била Стефанова жеља. Доментијан овоме додаје да је „Свети могао и мртве васкрсавати“, али да се тога клонио због своје скромности. Поред исцељења, у оба житија су описана и друга чуда која је Св. Сава чинио за живота. То су тзв. „чуда над природом“, као што је стишавање буре на мору приликом другог светитељевог путовања у Свету земљу, појава града усред лета, из ведрога неба, чиме је приволео угарског краља да склопи мир са Стефаном. И Доментијан и Теодосије желели су тиме да укажу на светост Савину још за живота, јер је познато да су таква чуда чинили само велики светитељи, попут Св. Николе, а први који је снагом своје Божанске природе чинио „чуда над природом“ и „чудесна излечења“ био је сам Господ Исус Христос.

После упокојења, када је краљ Владислав пренео мошти Св. Саве из Трнова у Милешево, записано је у житијима да су многи долазили на празан светитељев гроб у Трнову, где су доносили своје болеснике и „благоуханим прахом гроба светога, као миром све помазујући, и молитвама

његовим исцељења примали“. Исто тако, над његовим светим моштима у Милешеви „многа исцељења болнима од многих болести, који су им са вером прилазили, дешавала су се“^(33,34).

2. Св. Арсеније Сремац, други архиепископ српски. Родом је из Срема, према неким подацима из места Сланкамена. Руковођен својим узором, Св. Савом, још у младости се замонашио у манастиру Жичи, тадашњем седишту архиепископије. Тамо га је примио Св. Сава и уврстио у Жичко братство. Видећи у њему ретке врлине, претходно га искушавајући у чврстости вере и у послушању, Св. Сава га је поставио за игумана жичке обитељи. Пред свој други полазак за Јерусалим Сава је Арсенија одредио себи за наследника на архиепископском престолу.

У време свога архипастирства Арсеније је подигао манастир Пећку Патријаршију и у њој цркву Светих Апостола, која је касније постала седиште архиепископије. Мудро је управљао црквом око тридесет година, а упокојио се 28. октобра (10. новембра) 1266. године и сахрањен је у својој задужбини. Црква га прославља на дан његове смрти. Мошти су му неколико пута биле преношене, а данас се налазе у манастиру Ждребаоник у Црној Гори.

У Даниловом житију архиепископа Арсенија описана су чуда која су се почела дешавати на његовом гробу неколико година после његове смрти. Арсеније се, записано је у житију, „објавио“ једне ноћи тако што се у цркви чуо „јак гром“, а гробница свечева распукла се и из ње је излазио „веома угодан мирис“. Кад су Арсенијеве мошти извађене из гроба и стављене у кивот на видном месту у цркви, десио се над његовим моштима низ чудесних излечења. Тако је нпр. један монах који је имао „живину у грлу“ оздравио само додиром Арсенијевих моштију. Излечен је и један глувонеми младић из Срема који је имао неку стомачну болест, затим један полудели грчки монах, једна жена којој је „рука урасла у утробу“ и још многи други болесници^(8,9,15,18,35).

3. Св. Сава II, архиепископ српски. Син је Стефана Првовенчаног. Пре монаштва звао се Предислав. Следећи пример свога стрица, као монах ревностно се подвизавао дуго година у манастиру Хиландару. Ходочастио је у Свету земљу. Из Хиландара је био постављен прво за епископа хумског, а после смрти светитеља Арсенија за архиепископа српског. Упокојио се 1271. године. Мошти му леже у цркви Светих Апостола у Пећкој Патријаршији.

Житије му је написао један од ученика Данила Старијег, а службу митрополит Михајло и штампao 1861. године у Београдском Србљаку. Између осталог у служби се истиче да његове мошти исцељују, да из њих излази мирис и да се ту догађају многа чуда^(8,15,18,35).

4. Јоаникије I, архиепископ српски. Био је ученик архиепископа Саве Другог, са којим је путовао и у Свету земљу. Потом се подвизавао у Светој Гори и био изабран за игумана манастира Хиландара, а када се вратио у земљу био је игуман манастира Студенице. После смрти

архиепископа Саве Другог и смене са трона Данила Другог, Јоаникије је био изабран за архиепископа српског. Будући веома одан краљу Урошу I, по његовом свргавању напустио је архиепископски престо. Упокојио се у месту Пилоту (Хум) 1279. године. Три године по упокојењу његово нетрулежно тело краљица Јелена Анжујска је пренела у манастир Сопоћане⁽⁹⁾.

5. Јевстатије, архиепископ српски. Рођен је у Будимљанској жупи. Као младић замонашио се у Зети, па је прешао на виши подвиг у Хиландар. Временом је постао хиландарски игуман, затим је изабран за епископа зетског, а после извесног времена и за архиепископа српског. Управљао је Српском црквом од 1279. до 1286. године. Упокојио се 4. јануара 1286. у Жичи, где је и сахрањен у гробници коју је за себе припремио^(8,15,18). Из житија, које је написао Данило Други, сазнаје се да су се после неколико година на његовом гробу „почела јављати чудеса“. Тако су се једанпут виделе свеће како горе над његовим гробом, други пут су се чули гласови „као да долазе од хиљаду људи“, а на његовом гробу излечен је и један човек „са живином у носу“. Једнога дана развила су се три цвета на сувом и хладном камену његове гробнице. Када је, после саветовања краља Милутина са тадашњим архиепископом Јаковом, отворен Јевстатијев гроб, нађено је његово тело потпуно цело. Положено је у ковчег и стављено на видно место. Касније су његове мошти пренете у цркву Светих Апостола у Пећи, где су почивале до 1737. године, када су пренешене у Црну Реку. Даља њихова судбина није позната^(8,9).

6. Свети Данило Други, архиепископ српски. Био је син угледних и побожних родитеља, па га је као ученог краљ Милутин узео на свој двор. Међутим, због своје побожности и склоности ка монашком животу одбегао је и замонашио се у Кончулском манастиру крај Ибра. Касније је био дугогодишњи игуман манастира Хиландара и тамо је претрпео многа страдања од крсташа. Био је епископ бањски, потом хумски и најзад архиепископ српски. До краја живота строго се подвизавао, измирио је посвађану браћу, краљеве Милутина и Драгутина, затим Милутина и сина му Стефана Дечанског. Под његовим надзором зидани су манастири Бањска и Дечани. У пећи је са јужне стране Светих Апостола изградио храм посвећен Богородици Одигитрији и црквицу Св. Николе. Обновio је и сазидао још многе цркве, а показао се и као веома плодан писац. Његов Зборник житија краљева и архиепископа српских веома је значајан извор за изучавање српске историје и хагиографије. Упокојио се у време владавине цара Душана, 20. децембра (2. јануара) 1338. године (15,18). Житије Данила Другог написао је један од његових ученика и посебно истакао како је светитељ „болести човечије исцељивао само молитвом и прекрштањем руку својих“, а спомиње се и као „мироточац“^(8,36).

Они српски архиепископи (**Јоаникије I, Данило Први, Јаков, Јевстатије Други, Сава Трећи, Никодим**) и први српски патријарси (**Јоаникије, Сава и Јефрем**) из немањихког периода, који су канонизовани и

уврштени у књигу српских светитеља, овом студијом нису обухваћени, пошто се у њиховим житијима не спомињу чудесна исцељења.

7. Св. Василије Острошки. Рођен је у Поповом селу (Херцеговина). Као младић се замонашио у Требињском манастиру. Током читавог свог монашког живота строго се подвизавао. Касније је био изабран за епископа захумског и херцеговачког, мимо своје воље. Као архијереј прво је боравио у манастиру Тврдош, а када је Тврдош разорен од Турака, преселио се у Острог. Живео је 15 година у пећинској испосници у Горњем Острогу, а представио се Господу 1671. године и сахрањен је „испод воде“^(15,18).

Служба Св. Василију штампана је у Београдском србљаку. У служби се, између осталог, каже да је његово тело много година било под земљом, да се седам година после смрти јавио у сну калуђеру Михајлу и тражио да га се извади из земље, што је и учињено. Тада је његово цело и нетрулежно тело положено у кивот и смештено у малу цркву. Мошти су му неколико пута преношене из Острога, у време борби са Турцима. Затим се у служби каже да његове мошти помажу чак и „варварима“. Василијевим моштима, које данас леже у пећинској цркви Горњи Острог, долазе и хришћани и муслимани тражећи исцељења и најтежим болестима. Распрострањено је веровање да овај светац лечи понајвише од падавице, беснила и неплодности. Многи данима долазе пешке, а неки своје болеснике доносе у Острог на коњима у корпама. Сматра се да је за излечење најважнија „инкубација“, па због тога многи преспавају под кивотом или негде у близини светитељевих моштију. Неки опет користе за лечење водичу из његове пећине, испод које је Св. Василије Острошки био сахрањен. Велики народни збор одржава се у Острогу сваке године о Духовима^(8,15).

Уместо закључка

Вера у исцелитељску моћ хришћанских светаца заснована је на догматском учењу цркве које је произашло из описа Исусових чудотворних исцељења и васкрсавања мртвих у сва четири Јеванђеља. Ту Божанску моћ Исус је пренео и на своје ученике, при чему је истицао да ни највеће чудо не може изнудити веру, и да је за успех сваког излечења неопходна чврста вера, не у исцелитеља као чудотворца, већ у Божју помоћ која кроз њега делује. Поред апостола постоји још низ особа које су се за живота истицале хришћанским врлинама и које су такође имале, за живота или после смрти, преко својих моштију, Божји дар да могу чинити чудеса милосрђа и оздрављења. Њих је црква и службено канонизовала и прогласила свецима. Према мишљењу већине црквених теоретичара њихове Свете мошти имају моћ преносиоца свемоћне Божанске енергије на оне који им са вером, побожношћу и љубављу прилазе.

Канонизацији њиховој претходи писање житија, служби, акатиста и канона, као и сликање икона нових светитеља. Баш ти пратећи елементи

светитељског култа послужили су као извор за истраживање сведочанстава о исцелитељској моћи, тј. фармаколошкој снази ових светитеља.

Ова област наше медицинске прошлости и садашњости недовољно је испитана. За рад на истраживањима из области канонске теургијске медицине неопходна је сарадња низа стручњака: теолога, хагиографа, историчара, лингвиста, археолога, антрополога и палеопатолога, неуропсихијатара, генетичара, историчара медицине и многих других.

Што се тиче става медицине према исцељењима преко Светих моштију, он је двојак. Став лекара верника увек је богоцентричан, док је став неверујућих лекара дијаметрално различит. Међутим, и једни и други морају се сложити са чињеницом о снажном утицају молитве, и вере у исцељење, на јачање имунолошких снага које су један од кључних чинилаца у борби организма против патолошког агенса. Можда је то најбоље речено у Јеванђељу по Матеју, где се каже: „Ако имате вере и не посумњате, учинићете не само оно што се зби са смоквом, него и планини овој ако кажете: Дигни се и баци се у море, догодиће се“ (Мат.21, 21).

Извори и литература

1. Катић Р.: Српска медицина од IX до XIX века, Научно дело, Београд 1967.
2. Максимовић Ј.: Увод у медицину са теоријом медицине, Медицински факултет, Нови Сад, 2001.
3. Нови завјет Господа нашега Исуса Христа, превео Вук Стеф. Караџић, Београд, 1921.
4. Badurina A.: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zadrnog kršćanstva, Liber, Zagreb, 1979.
5. Григорије Цамблук: Житије Стефана Дечанског и Служба Стефану Дечанском, у: Књижевни рад у Србији, Просвета – СКЗ, Београд, 1989.
6. Милеуснић С.: Азбучник Српске православне цркве, БИГЗ, Београд 1993.
7. Ђирковић С., Михаљчић Р.: Лексикон српског средњег века, Београд 1999.
8. Павловић Л.: Култови лица код Срба и Македонаца, Народни музеј, Смедерево, 1965.
9. Данило Други: Живот архиепископа Арсенија, у: Животи краљева и архиепископа Српских, Просвета – СКЗ, Београд, 1988.
10. Теодосије: Службе, Канони и Похвале, Просвета – СКЗ, Београд, 1988.
11. Исто
12. Lalović A.: Srpska medicina u srednjem veku, Timoški medicinski glasnik, 29., Suppl. 1:27-30, 2004.

13. Митровић З, Марковић Љ, Ненадовић М.: Цвети Лука и његов култ као светог врача у српском народу, Историјска перспектива, 132 (2004), 9 – 10: 364 – 368.
14. Григорије Цамблак: Слово о преносу моштију Свете Петке из Трнова у Видин и Србију, у: Књижевни рад у Србији, Просвета – СКЛЗ, Београд, 1989.
15. Владика Николај: Охјридски пролог, Парохија Валјевска, Манастир Лелић, 2008.
16. Теодосије: Житије Светога Петра Коришког, у: Теодосије: Житија, Просвета – СКЗ, Београд, 1988.
17. Теодосије: Службе, Канони и Похвале, Просвета – СКЗ, Београд, 1988.
18. Плећевић Н.: Српски светачник, Београд, 2007.
19. Станојевић С.: Историја српскога народа, Геца Кон, Београд, 1926.
20. Свети Сава: Житије Светога Симеона Немање, у: Свети Сава: Сабрани списи, Просвета – СКЗ, Београд, 1986.
21. Стефан Првовенчани: Живот Светог Симеона, у: Стефан Првовенчани: Сабрани списи, Просвета – СКЗ, Београд, 1988.
22. Доментијан: Живот Светога Симеона, у: Живот Светога Саве и живот Светога Симеона, Просвета – СКЗ, Београд, 1988.
23. Доментијан: Живот Светога Саве, у: Доментијан: Живот Светога Саве и живот Светога Симеона, Просвета – СКЗ, Београд, 1988.
24. Јустин Поповић: Житија Светих, издање манастира Св. Телије код Ваљева, Београд, 1976.
25. Данилов ученик: Краљ Стефан Урош Трећи, у: Данилови настављачи, Просвета – СКЗ, Београд, 1989.
26. Максимовић Ј., Максимовић М.: Прилог познавању исцелитељског култа моштију Сремских светитеља, Зборник Матице српске за друштвене науке, 109 (2000): 131 – 163.
27. Контантин Филозоф: Житије деспота Стефана Лазаревића, Просвета – СКЗ, Београд, 1989.
28. http://sr.wikipedia.org/wiki/Стефан_Лазаревић
29. <http://www.vesti.rs/manastirska-Šuda.html>
30. Максимовић Ј.: О исцелитељској моћи моштију Свете породице сремских деспота Бранковића, Српски Сион, II (XVIII): 3 (1993): 67 – 76.
31. Србљак, СКЗ, Београд, 1970.
32. Милеуснић С.: Свети Стефан Штиљановић ратник и светац, Београд, 1992.
33. Доментијан: Живот Светога Саве и живот Светога Симеона, Просвета – СКЗ, Београд, 1988.
34. Теодосије: Житија, Просвета – СКЗ, Београд, 1988.

35. Данилови настављачи: Сава Други, архиепископ српски, Просвета – СКЗ, Београд, 1989.

36. Данилов ученик: Живот архиепископа Данила Другог, у: Данилови настављачи, Просвета – СКЗ, Београд, 1989.

